

İSLÂM'IN KAYNAĞI KUR'ÂN, AKIL, MODERN İLİM

Bu sayıdaki konuğumuz Prof. Dr. Hüseyin Atay. Kendisini mezheplerin yanısıra birçok kavram ve uygulama hakkındaki çıkışlarıyla tanıyoruz.

MUSTAFA ARSLAN: Hocam hem temel yaşam amacınız hem de sizin hakkınızda bilgi sahibi olmak isteriz.

HÜSEYİN ATAY: Evvela hayatımı biraz anlatayım. 1930 doğumluyum. Nüfus kağıdında öyledir. Ama babamlar, bir iki sene daha önceymiş diye söylüyorlardı. Resmî olarak 1930 doğumluyum. Gümüşhaneli Ziyaüddin efendinin müridlerinden Osman Niyazi vardır. Benim büyük dedemin amcasıdır. O bir ilim adamı. Biliyorsunuz tarikatta da bir ilim adamı olan vardır, bir de babadan geldiği gibi değişmeyen vardır.

MUSTAFA ARSLAN: Medrese.

HÜSEYİN ATAY: Hayır, medresedeki ilim adamı ayrıdır. Mesela Ali Haydar Efendi. Üç sene onların evinde usul fıkıh okudum. Bağdata gitmeden önceydi. Şimdiye kadar hocaların içinde en çok beğendiklerimden biridir. Ondan çok istifade ettim, Bağdat'a gitmeden önce tabi. Emin Saraç ile beraber okuduk. Şimdi ben şöyle hatırlıyorum; küçükken önüme bir amme cüzü koydular. O kadar biliyorum. Ama onu ne kadar okudum kaç gün okudum bilmem. Bir de hafızlığa başladığımı biliyorum. Babam hafız, ondan küçük iki amcam hafız, zaten bizim sülale hep hafız. Babam askerliğini Balıkesir'de yaptı, aynı zamanda Hasan Basri Çantay'ın iyi dostuydu. O da Balıkesir'li. Orada hatimle Kur'ân okumayı öğretirdi millete. Türkiye'de ne kadar hatimle Kur'ân okuyan varsa babam onların birincilerindedir. Ben de babamla

hafızlığa başladım. Babam aynı zamanda köyümüzün en iyi duvarcı ustasıydı. O sabahtan işe giderdi, ben birinci cüzü ikinci cüzü kendi kendime ezberledim. Biliyorsunuz Araplar sırayla ezberler. Düzenli değil. Biz de cüz cüz. Ben de cüz cüz ezberledim. Bir de birinci cüzünü okudum, ikinci cüzünü okudum neyse babam bir şey demedi. Üçüncü cüze geldim, okurken iyi okuyamadım yanlışım çıktı. O an beni dövmeye başladı. Ortanca amcam, gelip beni babamdan aldı. Tabi babam çalışmaya gidiyor ya. Ama bütün hafızlığımı ortanca amcam, Allah rahmet eylesin Hafız Yusuf'la yaptım. Yaylaya giderdik, oraya buraya giderdik. Hep onla beraber yattım kalktım ve hafızlığı bitirdim. İyi ve kuvvetli bir hafız oldum. Halamın kocası Şaban Alemdar hafız ve aynı zamanda Osmanlı döneminde biraz öğretmenlik yapmış ve bizim yakın bir köy olan Of'a bağlı eski Samri şimdiki Ağaçseven köyünde Kur'ân hocalığı yapıyordu. Ben hafızlığı daha bitirmedim için, hafızlığı yaparken ortanca amcam beni onun köyüne bıraktı. Bir ramazanı onla beraber okudum. Öyle hafızlığı bitirdim. Hafız olduktan sonra büyük amcam hayattaydı. Samsun'a Kur'ân okumaya gittik. Ramazandı, ramazanlığa gittik yani. Tabi babamdan küçük iki amcam vardı. Bizim köylüler de var hepsi hafız. Benimle beraber yine bizim akrabalar, dediğim o şeyh efendinin torunu Mehmet, Allah rahmet etsin, onunla beraber mukabele okuyoruz. Samsun'un büyük camisinde akşam ile yatsı ezanı arasında mukabele okurken, beş altı kişi var. Müftü cüzleri bize dağıtıyor. Tabi başka köylerden de geliyorlar. Ama çok

kuvvetli olduğumuz için biz okuyoruz, millet karşıda dinliyor. Teraviye kadar. Tabi kadınlardan namaz kılanlar var. Kadınlar bizim yaşımızda olan çocuklarıyla beraber camiye geliyorlar. Bizi görerek, o çocuklar eve gittiği zaman biz de hafız olacağız demeye başlamışlar. Ya bu hafızlık nereden çıktı falan diyorlar. Bizi gösteriyorlar, bunlar camide Kur'an okudukları için onları kıskandı, bu çocuklar falan diye. Bu sefer bu iş polise intikal ediyor. Polis bizi Ramazan ayının 15 inde camiden yasaklıyor. Bu sefer evlere hanımlara okumaya gidiyoruz, onların polisle alakası yok. Sonra babama geliyorlar, soruyorlar, kim bunları hafız yaptı, diye. O zaman hafızlık yasak biliyorsunuz. Babam da büyük dedemler yaptı diyor. Babamın dedesi. Ama ben onu tanımıyorum. O öldü o mesele kapandı, diyeceğim. Sonra bir sene de babamla beraber Balıkesir'e Kur'an okumaya gittim.

1938 senesinde Adapazarı'nda Hafız Osman vardı, meşhur, aslen Rize'liydi. O İstanbul'da imamken Adapazarı'na nakletmişler. Üç arkadaşlık. Onlarla beraber gittik bir sene Kur'an okuduk. Hafız Osman'dan. Sonra orada Atatürk'ün yapmış olduğu Sakarya savaşındaki durumu evinde kaldığımız kadınlar anlatırdı. Hafız Osman'ın bir öğrencisi de yine Rize'li. O da hafız, onunla beraber evinde bir oda tuttuk odasında kalıyoruz. Ramazanı orada bitirdik. Sonra köye geri geldik. İmtihanla ilkokul ikinci sınıfa girdim. Sonra köye gittim tabi köyde okula gidiyorum. Annemin amcası Osmanlı döneminde ilkokul öğretmenini idi, onunla okudum biraz. Onlar da hep hafız. Dördüncü sınıfı okudum, beşinci sınıfı okuyacak olduğum zaman, 1941 senesinde, babam İstanbul

Beyazıt Camisine imam oldu. Benden küçük kardeşim var o da hafız. Benden önce babam onu İstanbul'a davet etti. Üçümüz camide kalıyoruz. Camide büyük minderler var, onları seriyoruz, onların üstünde yatıyoruz. Beşinci sınıfı Kadırga'da okudum.

Kadırga'da, büyük bir binaydı o zamanlar. Beşinci sınıfı orada okurken, babamın arkadaşı vardı, o da hafız. Trabzonlu, bizim okulun bitişğinde öğretmen. Bir gün babama diyor ki, biz Hüseyin'le beraber hafta tatilinde Arapça okuyalım. Babamda, peki olur, diyor. İşimiz yok. Cumartesi günleri, pazar günleri, biz Hacı Hasip efendiden Kur'an okumaya gidiyoruz. Hacı Hasip Efendi, Mehmet Kutlu var ya onun teşkilatından. Tarikat ehliinden. Hem efendim müderris, ama yaşlı bir zat. Şehzade camininin karşısında küçük bir cami var köşe başında. Orada imam, Hacı Hasip Efendi, biz orada onunla arapçaya başlıyoruz. Tabi Arapça emsileyi ezberlemek bizim için bir günlük bir iş. Emsileyi baştan sona okuyoruz. Ondan sonra o hasta oluyor vefat ediyor. Sonra Beyazıt müderrislerinden, o da Rize'li Hacı Asım Mollazade, o da bizzat müderris. Onunla okumaya başlıyoruz, tatilde. Ama o zamanlar efendim ilkokulu bitirdiğimiz zaman o da vefat ediyor. Ortaokulun yedinci sınıfında Mustafa Gümülcine'ni tanıdım. Mustafa Gümülcine'ni. Gümülcine'den dedesi gelmiş, dayısı Abdulhamit'in hocalarından.

MUSTAFA ARSLAN: Saraylı yani!

HÜSEYİN ATAY: Saraylı. Ama tabi Abdulhamit gitmiş. O gelmiş, o da bekar, dayısıyla beraber bekar yaşıyorlar. O dayısına hizmet yapıyor ve okuyor. Mustafa Asım

efendiyle okuyor. Ben onlarla okumaya başlayınca, ortaokulda birinciyim. Ortaokuldayım ama eski yazıyı biliyorum. Eski yazıyı Rize’de yaylada halamın kocasından okudum. Osmanlı döneminde okul müdürü ve hocaydı. Onunla okudum. Atif efendinin tercüme etmiş olduğu Avusturyalı bir tarihçi profesör Hammer’in kitabının tercümesi var, Atif efendi isimli birisi yapmış onu. Eski yazıyla Beyazıt kütüphanesinde var. Ben gidiyorum Beyazıt kütüphanesinde okuyorum, notlar alıyorum. Geliyoruz o zaman tarih dersinde dersi ben anlatıyorum. Hoca benim notlarımı alıyor. Çünkü o eski yazı bilmiyor. Böyle ortaokulu bitirdim. Ama ortaokulu bitirdikten sonra Musa Efendi’yle okumaya devam etmek için liseye gitmedim.

MUSTAFA ARSLAN: Demek ki sevmişsiniz.

HÜSEYİN ATAY: Liseye gitmedim. Babam Beyazıt imamı. Etrafta hep kitapçılar var. Meşhur kitapçılardan bir tanesi de Rize’li. İsmail Fenni’nin bir eski yazı tercümesi kitabı, felsefe kitap tercümesi vardır. gOnu almaya gittim. Oğlum senin ne işin var burada sen liselisin dersine çalış, dedi. Ben dedim ki liseye gitmeyeceğim dedim. O da bizim oraların deyişiyle beni “senin kafana kim sığırtı” diye azarladı. Ben kitabı bıraktım çıktım. Babam çok uğraştı liseye gideyim diye. Ama liseye gitmemeye niyet ettim. Çünkü ortaokulda birinci olmak için canım çıktı. Hoca gelir bir mesele sorar kimse bilmez. Efendim birinci kimdir, filanca! Soruyu sen de bilmezsen sıfır alırsın. O sıfırı da yok etmek için canım çıkardı. Onun için ben liseye gitmeyeceğim, çünkü bir daha bu sıkıntıyı lisede çekemem. Liseyi sonradan dışarıdan vermeye niyet ettim. Mustafa Gümülcineliden başladım. Mustafa Gü-

mülcineli Fatih’te oturur. Orada onu gördüm, yedinci sınıfta onunla tanıştım ya, o beni öyle bir cezbetti ki, bana okuduklarını, hep kitapları anlattı. Bütün İstanbul’un kütüphanelerini okumuş bir kimse. Felsefesi de tamam. Şimdi mesela diyelim Farabi, bir yerde bir Farabi geçti mi. Farabi’nin kaç tane eseri var, kaç tanesi basılmamış, kaç tanesi basılmış. Kütüphanede bunlardan bana bahsetmeye başladı. İbn Sina olsun başkaları olsun. Ben burada okuyacağım dedim, İslâmi ilimlerde de okuyacağım dedim.

MUSTAFA ARSLAN: Hocam demek ki o geleneksel medrese eğitiminin dışında bir kültürle yoğurdunuz o zaman.

HÜSEYİN ATAY: şimdi onu diyeceğim. Ben ortaokulda okuduğum zaman da hocalarımız Beyazıt’ta, Fransa’da okumuş hocalar mesela bir matematik hocamız vardı, hiç unutmam bize matematik öğretir, ama her hafta görev verirdi. Bir de bir geometri hocamız vardı, Fen Fakültesinde hoca zannediyorum. Ya doçent ya bir şeydi. O da her hafta bize ödev verirdi, geometriden, çözerdik. Çok meşhur oldum ve o zaman biliyorsun 1945’lerde atom bombası atıldı Japonya’da di mi. Tabi o atom bombası kitaplarını ben okudum. İlmi bakımdan o kadar şey değildi. Dediğiniz gibi benim şimdi İslâm’da da yenilik yapma arzumu, benim şahsiyetim modern ilimlerde teşekkül etti. Ondan sonra ben ona göre anlamaya çalıştım. Benim özelliğim o. Bakınız şimdi Ali Haydar Efendiyle okuduk. Ali Haydar Efendi’den okuduğumuz zaman da, Emin’le (Saraç) beraber, o Mustafa Efendi’ye de geliyordu. İki saat sabah iki saat de akşam arapça okuyoruz, Mustafa efendiden.

MUSTAFA ARSLAN: Mesela Emin Saraç çok klasik bir kişi, yani görüşleri son derece gelenekçi.

HÜSEYİN ATAY: Biliyorum. Bakınız, Emin Saraç ilkokulu dışarıdan sınavları verdi, okudu. Ortaokulu okumadı.

FARUK ATAY: Oradaki mesele modernlik değil, normal okul okuyarak bitirmekle sonradan bitirmek arasındaki ayrım. Onun için söz ettiğim kitapçı Rize’li eleştirdi ya, o çok önemli bir eleştiri ve çok doğru bir eleştiriydi aslında. Sonradan böyle oldu ama, esas iş okulda okumanın önemi.

MUSTAFA ARSLAN: Bir de o dönemdeki öğretmenler de kuvvetli.

HÜSEYİN ATAY: Her hafta vazife verirlerdi bize, canımız çıkardı. Hatta geometri hesaplarından bir tanesine bizim komşumuz vardı. Trabzon'lu bir arkadaş, mühendislik fakültesindeydi, ona gösterdim. O bile yapamadı. Yaptı ama hoca beğenmedi onu. Anlatabildim mi? Yani fen ilimlerinde ben bitirdikten sonra bu Mustafa Gümülcineliyi de görünce o zaman ben İslâmi ilimlere gittim. Dedim ki liseyi dışardan veririm. Yedinci sınıftayken 1947'de Bağdat İlahiyat Fakültesinin dekanı İstanbul'a geldi. Kendisi Arap, karısı Türk, kendisi İstanbul şivesi Türkçe konuşuyor. Osmanlı döneminde öğretmenlik yapmış orda. Onun bir talebesi Pertevniyal Lisesinde felsefe hocası. Bağdat'ta onun talebesi, Bağdat'ta doğmuş Mahmut Cevdet. Hiç duydunuz mu "Doğan Güneş" gazetesi?

FARUK ATAY: Eski Güneş gazetesi!

HÜSEYİN ATAY: 1946'da.

MUSTAFA ARSLAN: Ben 61 doğumluyum.

HÜSEYİN ATAY: 46'da o dergiyi çıkardı. Hem Arapça okuduk. O Bağdat'tan gelen, İmam-ı Azam'ın ilahiyat fakültesinden geldi bizi hocayla tanıştırdı. Hatta hoca bize birkaç kelime sordu, bildik, o kadar zor bir şey değildi. Bizi Bağdat'a davet etti. Siz gelin dedi, bizim yatalı İmam-ı Azam'ın ilahiyat fakültesinde okuyun dedi. O gitti tabi. Bunun üzerine Mahmut Cevdet'in talebesi, tekrar hocaya mektup yazdı. Öğrenciler gelsin mi diye. O da gelsin, dedi. Benim bir arkadaşım vardı (Hüseyin Küçük) kendisi Trabzon'luydu, çok güzel Kur'ân okurdu. Hem Arap şivesi hem Türk şivesi çok güzel Kur'ân okurdu. O da biraz Arapçaya başladı ama, tabi ben daha çok ilerideyim. Onla beraber gittik biz pasaport aldık. Gezici pasaport. O ramazanda mukabele okuduğu için. Ben ramazanda mukabele okumuyordum. Benim pasaport iki ay dolunca tekrar polise gidip de onu tazelemek lazım. Ben o, hafız Hüseyin Küçük'e dedim ki; allah rahmet etsin, ben gideceğim dedim. 24 haziranda, iki ay dolmadan pasaport aldım gittim. O zaman, yalnız da gitmek istemedim. Bir de bizim yanımızda bir arkadaş vardı, üç kişiydik, Mustafa Gümülcineli'den okuyan. Ke-

mal Işık. Kemal Işık, Samsun İlahiyat Fakültesinin eski dekanlarından. O da çok iyi Kur'ân okur, hafız ve Beyazıt Camisinde de müezzin. Babamın müezzini, onu kandırdım, dedim ki, ya gel gidelim Bağdat'a. Tabi 28'i, ben asker muayenesi oldum dedi, gideceğim falan. Babası yok ama bir tane hemşerileri var, onun vasıtasıyla pasaport alırsın, dedim. O gitti pasaporta müracaat etti. Ama biraz geç kaldığı için polis onu inceledi, hemen pasaportu vermedi. Çünkü hac yaklaştığı için, hacca gitmek yasak. Yasak olduğu için onu incelediler ama adamları olduğu için polis dedi ki ona sen hacca gitmeyeceğine dair imza ver. O hacca gitmeyeceğine dair imza verdi, pasaport aldı. İkimiz trene bindik gittik Bağdat'a. Orada Hacı Hamdi Azami, dekanla görüştük. Orada kaldık. Sonra kardeşim İbrahim Atay, söz ettiğim Kur'ân okuyan Hüseyin Küçük ve akrabamız olan Osman Atay, üç birlikte geldi, beş kişi olduk. Bağdat da ilahiyat fakültesinde. Liseyi okudum. Bağdat'a gittikten sonra, tabi Arapça da biliyorum. Basılmış olan yeni eserleri okunmaya başladım. Hatta İbn Teymiye okudum. Dedim ki, İslâm uleması bu İbn Teymiye'yi niye ihmal etti okumadı. Ama sonradan İbn Teymiye okuduğum zaman da İbn Teymiyeyi alim olmaktan çıkardım. Orada Bağdat'ta da çok şahane hocalarımız vardı.

MUSTAFA ARSLAN: O zamanda böyle tartışma ortamı vardı demek ki..

HÜSEYİN ATAY: Tabi tabi. Ezher'de (Mısır) üç ilahiyat fakültesi var değil mi? Üç fakültenin temel dersleri var, bir de yardımcı dersleri var. Üç fakültenin temel derslerini aldığı zaman Bağdat ilahiyat fakültesinin ana dersleri oluyor. Ben onun için Ezher'in üç fakültesinden mezun olmuş durumdayım. Onun için Ezherliler benimle bir fakülte okumuş değil. Ben onların üç fakültesini de oku-

Ben başkaları gibi bir fikir bulduğumda hemen ortaya atmam. Onu kitaplarımın içine kademe olarak atarım. Çünkü İslâm'da Kur'ân'ın metodu tedrici metottur. Ben o metodu kullanırım.

Bizde sanki Arapça olmasaymış din olmayacakmış gibi tamamen yanlış bir düşünce var. İşte 1400 seneden beri buna sebep olan Araplar İslâmiyeti Yahudiliğe benzettiler.

muş durumdayım. Ezher'i çok iyi biliyorum. Okulun dışın-
da da okudum. Yedi tane özel hoca dışarıda hocalardan
hiç birisi eksik değil, meşhur hocalar. Bir tanesi de kimdi
biliyor musunuz, kitabı da var. Emcet Zehavi aslen Kürt.
Abdulhamit devrinde birinci geldiği için Abdulhamit'ten
icazet almış adam. Ben bu gibi adamlardan okuduğum
için, tabii emekliydi. Arabistan'da bir ilim cemiyeti vardı,
Rabitalalemiye, her zaman toplantılara giderdi. Hindis-
tan'dan bize usulü fıkıh kitabı getirip, usulü fıkıh okuttu
ayrıca. Fakültede usulü fıkıha başladım. Fakültenin bi-
rinci sınıfında hocaya bir soru sordum. Açın bakalım. Ba-
kara 170. ayet. Türkçesini okuyayım size; "onlar Allah'ın
indirdiğine uyun dendiği zaman hayır atalarımızı üzerin-
de bulduğumuz şeye uyarız, derler. Ya ataları bilmesini
bilmez, düşünemeyen ve doğru olmayan kimseler idiye
de mi?" Dört ayeti kerime var bu hususta. Ben bunu ho-
caya okudum. Dedim ki, biz atalarımıza uymadık, onun
için geri kaldık demek yanlıştır. Çünkü bu atalarımıza
uymak Kur'an'a aykırıdır. İşte o zaman başladım anlata-
bildim mi? Bu kadar anlatmamın sebebi bu.

Ondan sonra da benim metodum şu; ben başkaları gibi
bir fikir bulduğumda hemen ortaya atmam. Onu kitap-
larımın içine kademe olarak atarım. Çünkü İslâm'da
Kur'an'ın metodu tedrici metottur. Ben o metodu kulla-
nırım. Hatta bu hususta bir örnek vereyim. Ben bir kitap
yazmıştım, göndermiştim Frankfurt'a. Kardeşim orada.
O da Ankara İlahiyat mezunu, din hocası. O da Rize-
li bir doktora vermiş, o da okumuş. Rizeli doktor diyor
ki, ağabeyin buraya gelirse hemen görüşelim. Ben her
Avrupa'ya gittiğimde, İngiltere'ye gittiğim zaman da
Frankfurt'tan geçerdim. Orada kalırdım. Bir gün gittim.
Kardeşim onu çağırdı, Rizeli doktoru. Bana bir cümle

gösterdi. Dedi ki bu cümleyi sen nasıl anlıyorsun? De-
dim ki ya, ben onu gizledim sen onu nereden buldun?
Yani fikirlerimi böyle anında söylemem. Birisi bana söy-
lediği zaman da fikrimden dönmem. Kesin olarak bili-
rim ve ondan sonra daha ciddisini söylerim. Programım
budur. Onun için bizim ilahiyat fakültesinde de asistan
olduğum zamanlar yine öyle. Asistan oldum, Bağdat
İlahiyat Fakültesinde okurken, Emin Saraç Mısır'a git-
mişti. 1950'de Mısır'a gitti. Sonra Bağdat'a geldi, ben
onu fakülteye kaydettirdim lise kısmına. Lise kısmı-
nı beğenmedi. Türkiye'de Hüseyin Atay'la biz beraber
okuduk şimdi ben üniversite okursam o lise okuyacak,
kibrinden.. benim anladığıma göre, kusura bakmayın.
Kardeşi Osman vardı hafız, ikisi de hafızdı zaten. Gitti-
ler Mısır'a, Mısır'da bir şey olmadı. Ben Mısır'a gitmedim
çünkü Mısır'ı beğenmedim. Ne oldu biliyor musunuz,
hadis hocası Profesör Mısır'da Zahidi Kevseri'ye beni
tanıttı Emin Saraç. Zahidi Kevseri bana mektupla icazet
verdi. Ama ne oldu biliyor musunuz? Kuranın Talak su-
resinde... Kur'an'ı Kerim'de, burada boşanma hususun-
da diyor ki; "kadınları boşadığınız zaman süreleri bittiği
zaman onları uygun bir şekilde alı koyun. Veya uygun bir
şekilde onlardan ayrılın. İçinizden iki adil şahit getirin."
Bunu Zahidi Kevseri'ye yazdım, bu ayeti kerimede bo-
şanmada iki tane şahit şart, adil. Yazdım bunu.

**MUSTAFA ARSLAN: Öyle boşol boşol boşol yok
yani.**

HÜSEYİN ATAY: Hanefilere göre bu ayet tevil edilmiştir
de! Şart değildir. İşte ben o zaman Kur'an'a göre
yeniliğe başladım. Çünkü Ebubekir, Ömer Kur'an'la hiç
alakadar olmadılar biliyor musunuz?

**MUSTAFA ARSLAN: onlar sizce toplama mı yaptılar,
yani sadece malzemeyi mi topladılar.**

HÜSEYİN ATAY: Şimdi oraya geleyim ben size. Tam bu-
raya geldikten sonra okudum! Abdulaziz Düri diye Bağ-
dat İlahiyat Üniversitesinde ben orada talebeyken bir
tarih profesörü vardı. Onun kitaplarını okudum. Ne diyor
bir kitabında biliyor musun? Hz. Peygamber ile Ebube-
kir arasındaki fark nedir? İştittin mi hiç? Yok ben ondan
başkasında görmedim. Peygamber zamanında toplum-
da en üst kimlik müslüman olmaktı. Biliyorsun benim za-
manımda, sen benim zamanıma yakınsın zannediyorum.

Sen kimsin? Elhamdülillah Müslümanım demez miydik? ayeti kerimede de öyle diyordu; "Ve men ahsenü kav-lem mimmen dea ilellahi ve amile salihav ve kale inne-ni minel müslimin" (Allah'a çağırın, salih amel işleyen ve ben Müslümanlardanım diyenden daha güzel sözlü kim olabilir? Fussillet 33) Tarihini bileceksin, Osmanlı-yı, Peygamberini, tarihini bilmeden Müslümanlık olmaz. Anlatmakla da olmaz. Peygamber zamanında köleler müslüman olmaya başladı. İslâm'dan önce efendiler vardı, köleler vardı. Aralarında büyük bir fark vardı top-lumda. Ve efendilerin kızlarının kölelerle evlenmesi caiz değildi o zaman. Ama Kur'ân geldikten sonra köleler de mümin olunca caiz olmaya başladı değil mi? İşte Kur'ân geldiği zaman da müslümanların hepsi birbirine eşit, kölelik yok, en üst kimlik müslüman olmaktır. Ebubekir ne yaptı, Abdulaziz Duri'nin kitabında. Toplumda en üst kimliği Kureyşlilik yaptı.

MUSTAFA ARSLAN: Kureyş suresi var ya, Kureyş- liler o kâbe'nin sahibine yönelin diye

HÜSEYİN ATAY: Hz. Ebubekir Kureyşlilik yaptı. Sen bi-liyor musun? Tabi usulü fıkıh okuduğunuz için biraz daha fıkıh okuyorsunuz zannediyorum. Kureyşli kız kureyşli olmayanla evlenemez. Ama Selçuklu sultanı Bağdat'a geldiği zaman, neydi Tuğrul Bey mi? Abbasi döneminde. 1050 tarihinde oraya geldi. O zamana kadar Buveyhiler, İranlılar hükümete hakimdi. Ondan sonra Türkler hâ-kim olmaya başladı. Selçuklu Türkleri. Bu dedi ki, ben halifenin kızı ile evleneceğim. Halife kızını verdi. Müftü

nikahı kıydı. Kıydıktan sonra bu nikah caiz değildir dedi. Çünkü Kureyş'in kızını bir Türkün alması caiz değildir. Şimdi bunu yaparken, Ebubekir'den öğrendiler. B i r "Ben" kitabı yazdım. Ben ne demek, sen ben o, var ya, o "Ben" in kitabını yazdım. Bu kimin tabiridir, Ebubekir var ya, Ebubekir'in tabiridir. Ebubekir, Maliki bin Nüveyre ye ne dedi, Maliki bin Nüveyre kabile başkanı, akıllı birisi, Müslüman. Ebubekir'e zekât vermedi, dedi ki, zekâtı biz kendi aramızda dağıtacağız. Ebubekir "peygambere verir de bana vermez ne demek" dedi ve Halid bin Ve- lid'i gönderdi. Adamı öldürdü, karısını aldılar. Bunları bilmeden olmaz, Ebubekir'in yaptığı bu.

MUSTAFA ARSLAN: Peki müslümanlar niye bun- ları sorgulamıyorlar.

HÜSEYİN ATAY: Söylemiyorlar, bilmezler, bilseler de söylemiyorlar. Ben neyi öğrendim biliyor musunuz? Her şeyden başkalarının tecrübelerinden mana çıkardım. Şimdi en basitinden 1980'li yıllarda, 82, 83'lü yıllarda. İstanbul'da akrabalarım var, kardeşlerim var, onlara gi-derdim. Baktım efendim kurnalarda su bulanık akıyor, diye muslukların ağzına bez bağlıyorlar. Ne dedim bi-liyor musun? Bu suyu burada temizleyemeyiz, nereden bozulduysa oradan temizleyeceksin. İşte o manayı o zaman çıkardım.

MUSTAFA ARSLAN: Yani size bir ışık vermiş orası.

HÜSEYİN ATAY: Ama şimdi bakınız ta Ömer'den beri bütün herkes biliyor, kalpleri ısındırılacaklara zekât ver- medi falan. Her asırda bazı alimler yenilik yapmak niye-

tinde oldular. Hiç birisi muvaffak olamadı. En sonuncusu Fazlurrahman. O da muvaffak olamadı. Ben muvaffak olacağım durumlarda muvaffak oldum. Hepsinde değil. Ankara İlahiyat'ta, talebem bana dedi ki; hocam yanlışları bir söyle öğrenelim de bunları yapalım. Dedim ki yanlışlar milyon tane, ben onları nasıl söyleyeceğim, ben ancak iki üç tane söyleyebilirim. Ona göre siz kendiniz bulacaksınız. İşte şimdi niçin muvaffak olamadılar bu kadar islahatçılar. O suyu ben nereden temizle dedim?

MUSTAFA ARSLAN: Ana kaynağından

HÜSEYİN ATAY: Kur'an'dan başlamadılar da ondan. Anladın mı şimdi kardeşim. Onun için sizin Kur'an'dan başlamanız doğrudur. Hadis yok. Peygamber öldü. Bitti. Benim şimdi o Ali Özek'in yapmış olduğu sempozyumdaki makalemde var ya; İslâm'ın kaynağı akıl, Kur'an, modern ilim. Bütün 1400 senelik İslâm kültüründen yeni bir İslâm çıkmaz. Kanaatim budur.

MUSTAFA ARSLAN: Yani siz diyorsunuz ki din fitrattır. Yani Rum suresi 30. Ayet.

HÜSEYİN ATAY: Sonra Türkiye'ye geldim. Neler yaptım.

FARUK ATAY: Doktora tezini anlat istersen.

MUSTAFA ARSLAN: Onu soracağız zaten de, hocam sorulara gelmeden maaşallah hepsini anlattı. Şimdi diyoruz ki evet işin temeli Kur'an-ı Kerim. Fakat Kur'an'ın da her toplumda anlaşılması için kendi diline çevrilmesi lazım. Öyle mi? Burada bir sıkıntı yok değil mi!

HÜSEYİN ATAY: Bütün sıkıntı oradan. Ama şimdiye kadar yapılmadığından!

MUSTAFA ARSLAN: Sıkıntı dediğim olması gerektiği anlamında.

HÜSEYİN ATAY: Şimdi sözümü söyleyeyim. Arap olmayan Müslümanların tarihte büyük iki yanlışları oldu: hem İslâm'da medeniyet kurmuş olsalar hem de Müslüman olarak kendi medeniyetini kursalar: Türkler medeniyeti olacaktı ve aynı zamanda dilleri de ayrı olacaktı. Bunu nerden öğrendim biliyor musun, İsmail Habib Sevük'ün "Avrupa Edebiyatı ve Biz" kitabını biliyor musunuz?

MUSTAFA ARSLAN: Bilmiyorum.

HÜSEYİN ATAY: Okumanı tavsiye ederim. 1940'ta basılmış. Ben bu kitabı aldım. Bağdat'a gittiğim zaman beraberimde götürdüm. Boş zamanlarımda okudum, neyi gördüm biliyor musun? Avrupa Edebiyatında ilim ne zaman meydana geldi? 15. asırdan sonra değil mi? Sebep neydi? Fransızların Fransızcası olmaya başladı, Almanların Almancası olmaya başladı, İngilizlerin İngilizcesi olmaya başladı, İtalyanların İtalyancası olmaya başladı ve Latince'den kurtulmaya başladıkları zaman oldu.

MUSTAFA ARSLAN: Bu da çok enteresan.

HÜSEYİN ATAY: Ben Allah'a çok şükrediyorum, bana bu zihniyeti verdi

FARUK ATAY: Burada bir şey söyleyebilir miyim, burada genelde yanlış bilinen bir şey var; Martin Luter'in reformu var diyorlar ya, aslında tek bir ana konusu var onun, İncil'i Almancaya çevirmek. Alman kültürünün ve Almancanın başlangıcı odur. Aslında İsa üçlüsünde çok gelenekçi bir adam. Siz bakın onun kurallarına, Hristiyanlıkla ilgili bir reform yapmıyor. Sadece onun için ona reformcu diyorlar. Bizimkiler dine yeni bir şey getirdi sanıyor, halbuki öyle değil. Bir tek İncil'i Almanca yaptığı için kilise onu dışlıyor.

MUSTAFA ARSLAN; Ben burada bir şey söyleyeyim. Oktay Sinanoğlu vardı, bir gün vakıfa gelmişti. O da, "Bilim ana dilde yapılır, başka dilde bilim asla yapılamaz. İnsanlar bilim yapmak için İngilizce öğreniyor, Almanca öğreniyorlar. Bu asla olmaz" diyordu.

Hilmi Ziya Ülken'in "Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü" adlı bir kitabı var ne diyor biliyor musun! "Medeniyetler tercüme ile intikal eder."

HÜSEYİN ATAY: Aynen doğrudur, yüzde yüz doğrudur. İşte benim dediğim de o. Baktım Fransız, Hristiyan, Alman, hepsi Hristiyan ama dilleri ayrı.

FARUK ATAY: Baba, Almanın da hem protestanı var hem katoliği var. Yani değişik bir şey yok ama Almanca konuşuyorlar.

HÜSEYİN ATAY: Bizde sanki Arapça olmasaymış din olmayacakmış gibi tamamen yanlış bir düşünce var. Anlatabiliyor muyum? İşte 1400 seneden beri buna sebep olan Araplar. Araplar İslâmiyeti Yahudiliğe benzettiler ama tam da benzetemediler. Niçin benzetemediler biliyor musunuz? Bir Kur'ân'ın etkisi var, bir de ilk mütezile-nin Kur'ân'ı anlama meselesinin ortaya çıkmasıdır. Mütezileyi niye yasakladılar. 861 yılında. 447 hicri yılında. Mutezile yasaklandı. Yani İslâm'da akıl yasaklandı. 1400 senede bu kaç yıl yapar? 1150 senedir İslâm'da akıl yok. E peki bunları nereden yapıyorlar? Zekayla yapıyorlar. Zekayla akıl arasında ne kadar fark var biliyor musun? Akıl doğruyu söyler, zekâ doğruyu söylemez, bazen söyler bazen söylemez. Zekâ yakın için konuşur, uzak için konuşamaz. Şimdi şu karşıya bir bak. (Kütüphaneyi gösteriyor.) 37 cilt İbn Teymiye'nin kitabı. Bu kadar kitabı yazan adamı biliyorum, başka kitaplarını da biliyorum. Ne diyorum? Alim değildir! Neden biliyor musun?

Bir gün talebelerim bana sordu: Hüseyin Atay nasıl oldu? Ben kendimin Hüseyin Atay olduğumu bilmiyorum. Yani Hüseyin Atay diye birisi var, herkes buna kıymet veriyor, diye bildiğim yok. İstanbul'da okurken ben "el mutezile el dalle" okudum. Yani "sapık mutezile". Ama ben Bağdat'a ilk gittiğim zaman da dekanımız Hacı Hamdi Azami'nin iki tane kitabı vardı. Birisi liseye birisi de üniver-

siteye kelim kitabı. Okuyoruz "el mutezile el muhalife" bir kelimededen hisse almayan adam bin kelimededen bile hisse almıyor anlatabildim mi? El mutezile el muhalife, dediğimiz zaman "muhalif mezhep". Şimdi ilahiyat fakültesinde ...

MUSTAFA ARSLAN: Cenabi Allah da ben muhalif varlıklar yaratacağım demiyor mu zaten halife yaratacağım derken. Muhalefet aslında birbirine muhalefet eden varlıklar yaratacak.

HÜSEYİN ATAY: Tabi tabi. Kelamda profesör! Talebesi bana anlatıyor; Konya'lı. Mutezile adını söyledi, diye çocuğu tövbeye davet ediyor. Senin zihniyetin budur. Şimdi Türkiye de yaptıklarını da anlatayım size. 56'da asistan oldum. Suut Kemal Yetkin dekan. Sonra Ankara Üniversitesinin rektörü oldu, kendi talebeleri, İbrahim Agah Çubukçu, İsmail Cerrahoğlu var, Talat Koçyiğit var, Esad Kılıçer var falan. İsmail Baltacıoğlu bir makale gönderiyor yayına, dekana.

MUSTAFA ARSLAN: Bu eski Milli Eğitim Bakanlığı, Osmanlı'da bir şahıs değil mi?

HÜSEYİN ATAY: Tabi o. Yalnız Milli Eğitim Bakanlığı değil "Darul Funun" emriği yaptı o. Darul funun başkanlığı demektir o. Rektörlük.

MUSTAFA ARSLAN: Onun küçük bir kitabı var oradan hatırlıyorum. Biz çok zeki, çok ezberlemiş, bütün kitapları yutmuş yalamış nesiller yetiştirdik ama, bir şekilde sorgulama yapan adam yetiştiremedik diyor.

HÜSEYİN ATAY: Doğrudur. Şimdi bir makale gönderiyor S. Kemal Yetkin'in üç aylık asistanıyım burada, bana veriyor onu, inceleyeceğim baskısına onay vereceğim. Kendi talebeleri dört senedir orada, daha ikimiz asistanız, onlara vermiyor.

Sonra İmam hatip okulları mezun veriyor gidecekleri yer yok. İmam hatip okulları derneklerinin konfederasyonu var. Yani bütün dernekler tek bir federasyon olarak toplanıyorlar. Onların başkanlarından biri Konya İmam Hatip Okulu dernek müdürü. Ben İstanbul'dayken daha fakülteye asistan olmadan Beyazıt Camisine gelmişti, orada tanıştık, beni Konya'ya çağırırdı, gittim. Konya

İmam Hatip okulunda iki aylık öğretmenliğim var. Ama adamı çok iyi biliyorum, o da beni çok iyi tanıdı. Ben onu ikna ettim, dedim ki; imam hatip okullarının üniversiteye gitmelerine çalış. Ben, orada Yüksek İslâm Enstitüleri açacağım dedi, 200 bin lira birisinden aldım, dedi, sen onu buraya harca, dedim. Ama olmadı. Bir de Mustafa Ronyon vardı, hükümette, milletvekili, Mısır'da okumuş bir zat. O da bu imam hatip okullarını ilahiyata verelim, köylerde şurda burda imamımız yok. Yedi kişiyiz, üçüncü fikir benim. İmam hatip okullarının hiçbiri değil lise ile eşit olması için lise dengidir dediğin zaman bütün üniversitelere girersin. Yanlış mı? Tabi ne diyeceğini de bileceksin. Tabi benim sözüm kabul edilmedi. Ali Fuat Başgil de bizim fakültenin aleyhine yazıyor. Tanırım onu, eskiden tanıdım onu Bağdat'a geldi. Hiç beğenmedim onu. Efendim Ankara İlahiyat fakültesinin aleyhine "bu bütün dinleri okutur, arada İslâmiyeti okutur: "ya ne diyelim bu adama, bu adam Fransa'da imamlık yapmış adam. Öyle değil mi?

FATİH ORUM: Bakanlık da yaptı değil mi?

HÜSEYİN ATAY: Orada hem talebe hem imamlık yaptı. Ordinaryus Anayasa Profesörü, Ankara İlahiyat fakültesinin programına bir bak ya. İlk sene programında bütün dersler yok ki, fakülteyi ilk açıyorlar birinci sene, ee birinci sene bütün dersler olur mu? Olmaz. Halbuki, 58 de bu nutkunu çekiyor. Sen ilahiyat fakültesine bir aç, sekretere sor, hangi dersler okunuyor diye. Bütün dinler okunuyor dediğin, bir dinler tarihi var başka bir şey yok. Bunun üzerine hükümetinde hoşuna gidiyor Yüksek İslâm Enstitüsü açıyor biliyorsunuz. Hem Konya'dakine hem Kayseri'dekine hocalığa gittim. Ama dekan olduğum zaman ilk yaptığım iş, bunları fakülteye çevirmektir. İlk yaptığım iş, din derslerinin mecburi olmasıdır.

MUSTAFA ARSLAN: Bilmiyordum şimdi öğrendim.

HÜSEYİN ATAY: Ben yaygara yapmam, böyle işleri gizli yapacaksın, kanuna uygun, yaygaraya verirsene senin dostun da aleyhine çıkar. Benim yaptığım bu işlerden diyanet reisi de dahil haber vermezdim. Biliyorum ki, İstanbul takımı da benim aleyhime çalışacak.

MUSTAFA ARSLAN: İstanbul takımı diyorsunuz, Ankara İstanbul farkı var galiba

Bazı kelimelerde Allah var iman var, bazı kelimelerde Allah var peygamber var, işte bazı cümlelerde iki var, üç var, üç dört cümlede de "illa ve melaiketihî ve kütübihî ve yevmil ahiri" Kader kelimesi yok.

HÜSEYİN ATAY: Vardı. Şimdi ne oldu biliyor musun? Benim bunları anlatmamın manası size örnek olmak. Siz de buna göre benim gibi yaparsanız, kusura bakmayın, sizin yanıtlarınız var bu hususta. İşte eskiye dayandığın zaman da olmayacak bu iş, sana anlattım. Ne yapacaksın? Benim bir projem var. Yüksek lisans projem var. Yüksek lisans üniversitesi.

MUSTAFA ARSLAN: Enstitü gibi mi?

HÜSEYİN ATAY: Enstitü değil, akademi. Akademi diyebilirsiniz. Bununla ne olacak biliyor musun? Felsefe fakültesi olacak, Din ilimleri fakültesi olacak, Türk Dili ve Edebiyatı fakültesi olacak. Dil fakültesi Türk dillerinin müşterek bir dil haline getirilmesi için çalışmalar yapacak, kimsenin aklında var mı bu?

MUSTAFA ARSLAN: Yani o Türkçülerin ilgilendiği bir konu ama pek o konuda bir şey var mı bilmiyorum.

HÜSEYİN ATAY: Önemli olan ne biliyor musun? Biz bir sene çalıştık Faruk'la, sırf Türkçe kelime kullandık. Şimdi bir hafta iki hafta önce elime bir kitap geçti kitapların arasında bakarken, bazen kitapları bir dolaşırım. Hilmi Ziya Ülken'in "Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü" adlı bir kitabı var ne diyor biliyor musun! "Medeniyetler tercüme ile intikal eder." Tek bir cümle.

FARUK ATAY: Bunun referansları da var, ben anlatabilirim onları, batı medeniyeti de öyledir.

MUSTAFA ARSLAN: Fuat Sezgin onu baya bir ortaya çıkarttı. Araplardan ve doğu kültüründen eserleri Avrupa'da nasıl çevrilip bilgileri kendilerine mal etiklerini biliyoruz.

HÜSEYİN ATAY: Şimdi aziz kardeşim burada bir felsefe var, nedir biliyor musunuz? Yabancı dil öğrenmek değil. Yabancı dildeki eserleri senin kendi diline mal etmek. Ne demişti meşhur profesör kimdi o;

MUSTAFA ARSLAN: Oktay Sinanoğlu

HÜSEYİN ATAY: Sinanoğlu'nun dediği doğru değil mi?

MUSTAFA ARSLAN: Aynen, çok doğru söylüyor.

HÜSEYİN ATAY: İlim adamı böyle bir şey, biz de söylüyoruz. Ama ilim adamının bu sözlerine kimse kıymet vermez ki. Kim küfrederse onun peşine gidilir, ne kadar iyi küfrediyor diye. Benim kitaplarımda var bunlar. Sonra biraz şunu izah edeceğim; Şimdi bakınız, fakülteyi beş seneye çıkardım. 70'li yıllarda, ilahiyatçı olmayan, o zaman ilahiyatçı hocaların çoğu ilahiyatçı değildi. Tarihten geldi, ihtisastan geldi bilmem nerden geldi, Neşet Çağatay tabi tarihçi, aram çok iyi. Hepsi, onların hepsiyle aram iyi. Suut Kemal Yetkin her görüştüğümde, Hoca tabi dekan, ben ona gülerek selam verirdim. Adamın hoşuna gidiyor, biliyor musun? Kendi talebelerinin ona selam verdiği yok. Niçin? Çünkü bunlar gibi namaz kılmıyor. Belki ara sıra bir içki içiyorsa. O kafirin tekidir.

Tayyip Okiçi anlatmadım size. Toplandık ya imam hatipler nereye gidecek diye, bir de Tayyip Okiçi'nin lafı vardı. Dedi ki, bu temiz çocukları Ankara İlahiyatın dinsiz hocalarının eline mi vereceğim. Aynen böyle. Toplantıda söyledi. Ben de oradaydım. Ben de söylediğini size söyledim. Böyle adamlarda iş yok.

MUSTAFA ARSLAN: Şu anda hala aynı mı?

HÜSEYİN ATAY: Çok.

FARUK ATAY: Baba aynı değil ki. İstanbul Ankara'yı da içine aldı. Ankara İlahiyat diye bir şey kalmadı. Yani o ismen bir muhaliflik var, ama yine de din konusunda bütün hücumlar Ankara İlahiyat'adır.

HÜSEYİN ATAY: Sana tecrübelerimi söyleyeceğim. Konya ve Kayseri'ye enstitülere derse gittim dedim ya; baktım ne oluyor biliyor musun bu enstitüler İstanbul'daki diyor ki; efendim biz daha yükseğiz, enstitüler aralarında bu şekilde münakaşalar var. Ben onları birleştirdiğim zaman ilahiyat fakültesi oldukları zaman, sonra ilahiyat kelimcilerinin senede bir defa toplanmasına karar aldım. Ona devam ediyorlar şimdi. Ne gördüm biliyor musun? Hangi fakülteden olursa olsun, İstanbul'dan Ankara'dan yahut İzmir'den, bütün herkes birbirine ilahiyatçı arkadaş diye bakıyor. Bu nedir? İşte Müslümanlıktır bu. Düşmanlık değil.

FARUK ATAY: Eskiden ilahiyat çekişmesi vardı. İlahiyatçılar biraz daha az, Ankara ilahiyat var zaten diğerleri hep enstitü. Enstitü halka yakın ama öyle bir çekişme vardı, siyaseten.

MUSTAFA ARSLAN: Hatırlıyorum, iktisatçılarda da akademi fakülte çekişmesi vardı. Ben bir soru daha soracağım, burada biz şuna da gelelim, mealler çok önemli dedik. Meal olmazsa olmaz.

FARUK ATAY: Meal mesela, bu kavramları madem tartışıyorsunuz, bu topluma biz, ilahiyatçılara bile bunu çok anlatamadık, bakın bizimki Türkçe çeviridir. Meal derken, meal yorum katılmış demektir. En önemli şey, bunu anlamadan biz hiçbir çeviri yapamayız Kur'an'da. Çeviri nedir, meal nedir, tefsir nedir? Bunun ayrımını iyice topluma anlatmak gerekir. Diye düşünüyorum.

MUSTAFA ARSLAN: Hocama şunu diyecektim; bu çevirilerde ya da meallerde en temel hatalar nerelerde yapılıyor, yani bir iki tane böyle makasın kaydığı yer olmalı ki kitleler yanlış bir yere doğru götürülüyor. Siz tabii daha kavramın adında bile problem olduğundan bahsettiniz o da önemli. En büyük sorun nerelerde? Sizin çok sayıda ilk söylemlerinizi var. Kader konusunda, kadınların namazı konusunda, imsak vakitleri konusunda, daha başka konularda keza, burada temel sorun nedir? Çevirilerdeki hatalar üzerine birkaç örnek verebilir misiniz?

HÜSEYİN ATAY: Şimdi benim çevirideki sorunumu size anlatabayım. Ondan sonra tekrardan söze geliriz. Çeviri nedir biliyor musunuz? Olduğu gibi çevireceksiniz. Allah ne diyor? Araya sen kavram karıştırmayacaksın. Ben karıştırmıyorum. Ayeti kerimede muvaffak olursam bakıyorum ki Arapçasında aldığım zevki Kur'an'ın Türkçesinden alıyorum. İşte çeviri budur. "İslâm Araştırmaları Dergisi" vardı biliyorsunuz, bir zaman Ramazan ayında beni İstanbul'a götürdüler. İstanbul'da yurttan kalan on beş kadar kıza bir salonda konuşma yaptım. Kur'an nasıl anlaşılır, üzerinde konuşurken, eskiden okuduğumuz gibi; işte şunu şunu bileceksiniz, şunu okuyacaksınız, Kur'an anlaşılır, dedim. Bunun üzerine kızlardan biri, "demek ki biz Kur'an'ı anlayamayız, dedi. O zaman bunların hepsi Arapça bilmesi lazım". Aklim başıma geldi. Dedim ki teşekkür ederim. Ben yanlış söyledim. Kendi dilinizde Kur'an okuyacaksınız, dedim. Bakınız Farabi, İbn Sina Yunanca bilmez. Öyle değil mi? Aristo'nun kitaplarını eğer Aristo'nun anlattığı gibi güzel tercüme etmemiş olsalardı onlar filozof olamazlardı. Adamın ne dediğini anlayacaksın ki; sen ona göre bir şey ekleyebileceğin. Niçin? Peygamberden sonra bunlar Kur'an okumadılar. Tefsir hocalarına, arkadaşlara, benden daha çok alakadar olanlara soruyorum? Ebu Bekir, Ömer iktidara geldikleri zaman Kur'an'ı anlatmak için bir teşkilat kurdular mı? Yok. Peygamber iki kişi Müslüman oldu mu bir tane adam gönderiyor onunla Müslümanlığı öğretiyor değil miydi?

MUSTAFA ARSLAN: Bir tebliğ metodumuz yok demek istiyorsunuz!..

HÜSEYİN ATAY: Yok! Bu ara bir konuda yazıyordum aradan bir de baktım ki; kendiliğinden çıktı. Kur'an'da Muhammed. Var mı bir kitap? Ama namaz, namaz, namaz... Namaz farzdır, ama kılmayana ne Kur'an'da ne hadiste ceza yoktur, biliyor musun onu? Ama herkes namazı kılar. Ben psikoloji ve sosyoloji de okurum. Sosyolojik olarak, psikolojik olarak da söyleyebilirsin. İslâm'ın en görünür şekli nedir? Namaz. Var mı namazdan başka bir kimsenin Müslüman olduğunu anlayan kimse? Var mı başka bir şey? Yok. Oruç yok saymayacağım.

Onun için namaz kılanların hiç birisine güvenmeyeceksiniz. Her birisinde münafıklık, sahtekarlık yani putperestlik olabilir. Başkası için kılıyor namazı. Ama diyeceksin. Bak benim sözlerim desteklidir. Öyle böyle dedi, demek yok. Namaz kıldığını göreceksin, ama namaz kıldığına güvenmeyeceksin, namaz kılmasına da engel olmayacaksın. Yetmiş beş senedir, hiçbir kimsenin beni Allah adıyla, namaz kılıyor diye aldattığını hatırlamıyorum. Adam namaz kılıyor efendim aldandım, yok! Ama dediğim gibi kimsenin namaz kılmasına engel olmam. Namazın da aleyhinde bulunmam. Ben 1941 yılında İstanbul'a geldim. Arapçaya başladım. O zamandan beri üzerimden kaza namazı geçmedi biliyor musunuz? Amerika'ya gittim dünyanın her tarafına gittim, Malez-

ya'ya gittim geldim, her zaman namazımı kıldım. Çünkü neden biliyor musunuz? Namazı nerde kılacağımı bilirim de ondan. Amerika'da kütüphanede oturdum. Aldım kucağıma bir kitap namazımı kıldım.

MUSTAFA ARSLAN: Ayet var zaten. Korku namazı ile ilgili ayet ruhsat var anlamında.

HÜSEYİN ATAY: Namaza da o kadar titizim yani ama bu meseleyi uzatmaya gerek yok.

Şimdi bir konu yazıyorum. Beş altı defa bir şeyler yazdım, yine tekrar onları yazıyorum düzeltmeye çalışıyorum. Ebubekir, Ömer İslâm devleti kurmadılar. İslâm idaresi kurmadılar. Kabile idaresi kurdular. Bugün Türkiye Cumhuriyeti kabile idaresi değil mi? Evet diyemiyorsun değil mi? Ama Türkiye Cumhuriyeti kabile idaresi de hangisi değil? En rezil kabile idaresi Südi Arabistan. İspanya'da Müslümanlar 800 sene hüküm sürdüler. Büyük bir imparatorluk da kurdular. Değil mi? Ama 800 sene sonra arkalarında toz bile kalmadı. İslâm'ın tozu yok oralarda. Niçin? Kabile kavgasıdır. Anlıyor musun? Amcayla yeğen savaştılar, amca yeğenini kovdu gitti. Kabile savaşı aile savaşına kadar indi. İslâm'ı böyle tahrip ettiler.

Şimdi düşün aziz kardeşim. İki sene üç sene önce Es-

kişehir'e davet ettiler, orada bir sempozyum vardı. Bir konuşmayı da bana verdiler, dedim ki, Müslümanlığınızdan memnun musunuz? Bugün Müslümanlardan memnun musunuz? Memnun değilseniz sebebini arayın. Ben memnun değilim. Sebebini arıyorum. Var mı bir diyeceğin?

MUSTAFA ARSLAN: Biz de öyle yapıyoruz.

HÜSEYİN ATAY: Şimdi de cemiyetçilik var. Cemiyetin zihniyeti nedir biliyor musun? Cemiyetin zihniyeti ya bendensin ya karşımdansın. Kendisinden olanlar kendisinden olmayanlar düşman, onları da kendisine katmak istiyor. Her bildiğin şeye, milletin yaptıklarına mana vereceksin. İsa nerede doğdu. Roma imparatorluğuna ait şehirde doğmadı mı? Orada doğdu. Bu İsa. Nasıl doğdu bir cemiyet olarak doğdu. Ve iki bin sene sonra aynı cemiyet zihniyetiyle Amerika Irak'a savaş açtı. Ya bendensin ya karşımdasın demedi mi? İşte cemiyet budur. Senin bütün cemiyetlerin, hep böyledir. Sonra cemiyetin bir de bir sorumluluğu daha vardır nedir biliyor musun? Ahmet Akbulut. Talebem mezun olduktan sonra gördüm, zorla fakülteye asistan aldım onu, şimdi fakültede profesör. İlk geldiği zaman senin yanında kimse yok dedi, adamın yok dedi.

MUSTAFA ARSLAN: İbrahim de bir kişiydi toplu-munda.

HÜSEYİN ATAY: Evet, dedim. Yok, ama sen yap. Bakıyorum şimdi onun da yok. Bazen arkadaşlar, hiç bizimle alakaları yokmuş gibi gelirdi. Hafta kardeşim ve ben Bağdat'ta beraberdik onunla, konuşurduk, niye bizim yanımıza bu arkadaşlar gelip gidiyorlar. Arkadaşlar talebeler benden diyanet için tavsiye istediklerinde. Diyordum ki benim sözümü tutmazlar. Kimin sözünü tutacaklarsa ona söyle onun işini yaparlar. Bir konuyu daha tespit ettim; cemiyet ne yapar biliyor musun? Cemiyetteki adamlar onu kuran adama engel olurlar. Aman hocam öyle deme aleyhimize olur, derler. O kimse de söyleyemez.

FARUK ATAY: Tek kişinin özgürlüğü, bunun için bilim adamları tektir. Bilim adamı hiçbir yere bağımlı olmadan çalışan adamdır. Çünkü hiçbir kaygısı olmaması gerekir.

HÜSEYİN ATAY: İtiraz yapılmasın diye şu işi yapmayalım dediğin zaman da iş bitti.

FARUK ATAY: Bir de şunu da gördüm. Bu sonradan meşhur olma için de geçerlidir. Bakarsın adam ilk çıktığı zaman ne kadar güzel akli başında şeyler söylüyor, sonra bir zenginleşiyor, makam sahibi oluyor, sapmaya başlıyor. Bunlar cemaatler için de geçerli. Avam bilim adamına hâkim oluyor.

HÜSEYİN ATAY: Olmazsa olmaz diyeceksin!

MUSTAFA ARSLAN: Burada başka bir şey daha var. Şura hadisesini de bir yere koymak lazım o zaman, çünkü insanların şöyle de bir eksikliği oluyor; bilim insanları bazen bir konuya tekdüze bakıyorlar ya da ilgi alanları olmayan yönleri ihmal ediyorlar. Aslında tartıştıkları bir ortam oluştuğu zaman başka fikirleri de görüp kendisini daha da geliştirmesi mümkün. Dolayısıyla şuranın da bir yere konması lazım.

HÜSEYİN ATAY: Aziz kardeşim zaten Kur'an'da "şura" var. Ama 1400 senedir Ebu Bekir de dahil şura olmadı, şura nerede oldu biliyor musun?

MUSTAFA ARSLAN: Nerede oldu çok önemli, bakin ben bunu hakikaten merak ediyorum.

HÜSEYİN ATAY: 1920 senesinde Atatürk'ün topladığı Büyük Millet Meclisi şuraydı. Ondan önce de Abdulhamit'in birinci toplantısı. Niçin? Çünkü herkes bir taraftan geldi değil mi? Meclisi kurdular. Abdulhamit'in fikrine aykırı olarak karar verildi değil mi? İşte şura budur. Şura

karar verecek reis uygulayacak. Birinci Türkiye Millet Meclisi aynen öyleydi.

FARUK ATAY: İkinci değil ama.

HÜSEYİN ATAY: Millet aynen öyle efendim, meclis karar veriyordu Atatürk uyguluyordu. Ama ikinci meclis noter, benim tabirim. İkinci meclis ve şimdiye kadar hepsi noter.

MUSTAFA ARSLAN: Hocam biraz da şu kader mevzusuna geçelim. Bu konuyu yıllar önce gündeme getirdiniz. Sonuçlarını nasıl değerlendiriyorsunuz? Kader konusundaki o araştırmanız ilim adamlarından, ilim dünyasından bir karşılık buldu mu? Bir de bu tartışmalı konu ümmet açısından ne anlam taşıyor. Yani kader konusu ümmetin neresine dokunuyor tam olarak.

HÜSEYİN ATAY: Şimdi bakin aziz kardeşim! Kadere iman diye bir şey yok. Bakin nasıl başladım ben bu işe. Benim profesörüm Tanci beydi, Faslıydı. Türkçe bilmezdi, ben ona asistan oldum. "Kur'an'da İman Esaslarının Tespiti ve Müdafası" konusunu verdi. Hatta Talat Koçyiğit ve İsmail Cerrahoğlu'nun ilk araştırmalarını da o verdi. İlk müdahale nasıl olacak. Ben de neler diye baktım, ama çok güzel çalıştım diye düşünüyorum. Ondan da çok sıkıntı çektim. Anlatacağım. Şimdi iman esasları, gayet basit.

İman kelimesini aldım, Kur'an'da nerede iman kelimesi geçtiyse, bir, nerede iman etmeyen cehenneme gidecek dendiye, bir, ayırdım. Bazı kelimelerde Allah var iman var, bazı kelimelerde Allah var peygamber var, işte bazı cümlelerde ikisi var, üç üvar, üç dört cümlede de "illa ve melaiketihî ve kütübihî ve yevmil ahiri" Kader kelimesi yok. Anlatabildim mi? Ben onun üzerine çalıştım. Tercümelerim de metot uyguladım kendime göre. Şimdi oraya mesela iman kelimesinden bahsederken.

Peki şimdiye kadar 1400 sene içerisinde bu imanla ilgili yazan binlerce insan var. Hiç birisinin fikrine yönelmedim. Niye yöneleceğim ki? Ben Kur'an'la sınırlıyım, Kur'an bunu nasıl anlatıyor? Aksi halde iş kaybolup gidecek. Hep öyle yapmıyor muyuz? Mesela diyelim ki İbn Sina'ya ait bir tez yazacaksın. İbn Sina'dan aşağı-

daki adamları katmayacaksın. Olmaz! Benim tezimde de üç tane kaidem var. Onlardan bir tanesi başkalarının sözüne güvenerek başkasının hakkında nutuk çekmemek. Birisi bu. İkincisi de herhangi bir meseleyi gazete okur gibi okumak. Üçüncü mesele de yalnız müellifin dediğini okumak, müellifin diğer kitaplarında diğer eserlerinde olanlarla karşılaştırmak. Ondan sonrakilerle alakası yok. Ben böyle yaptım. Doktora jürimde olan Hilmi Ziya Ülken, jürideyken sordu: "Sen şimdi bizi Kur'ân'ın devrine mi götürüyorsun." "Hayır, Kur'ân'la tespit edip zamanımıza getirmek istiyorum" dedim. Anlatabildim mi?

ERDEM UYGAN: Hocam gazete gibi okumaktan kastınız ne?

HÜSEYİN ATAY: İnsan gazeteyi okur sonra onu atar, umurunda değildir. Çabuk çabuk okur gider. Yani her kelimeye mana vereceksin. Anlatabiliyor muyum?

MUSTAFA ARSLAN: Şimdi bizim kader kelimesi ile ilgili sorumuz güme gitti. Ümmet için, yani Müslüman kendini Müslüman sayanlar için bu kader kavramının önemi nedir, yani bu ne yöne götürüyor İslâm cemaatini.

HÜSEYİN ATAY: Kader demek din yok demektir. Anlatabildim mi? Ne demek insanın hürriyeti yoksa din yoktur. İnsanın kudretinin, insanın özgürlüğünün olmadığını iddia edene göre din yoktur. Lüzumsuzdur. Herkes efendim hayvan gibi hareket eder. Hayvanların bile kendilerine göre kanunları vardır anlatabiliyor muyum? Kader yoksa manası budur. Cebriyecileri biliyorsun değil mi, cebriyeciler nedir? Yani insan hiçbir iş yapmaz Allah yapar. Manası bu değil mi?

MUSTAFA ARSLAN: Evet.

HÜSEYİN ATAY: Peki Eşari ne diyor. İki tane Eşari var. Biri Ebu Musa Eşari sahabeden sayılıyor. Diğeri de Ebu Hasan Eşari. Ebu Hasan Eşari hicri 334 de ölüyor. Bu mutezileden uzun zaman, kırk sene Cubbai'nin talebesi olduğunu söylerler. Ya bırak kırk seneyi on sene yeter efendim, bunlar cahillerin teki. Ne yapıyor biliyor musun? Cubbai'yi bırakıyor. Mutezile alimlerinden biliyorsun. Geliyor efendim Ahmet İbn Hanbel'e. Ahmet Hanbel bunu kabul etmiyor. Biliyor mutezileden geldi-

Doktora jürimde olan Hilmi Ziya Ülken, jürideyken sordu: "Sen şimdi bizi Kur'ân'ın devrine mi götürüyorsun." "Hayır, Kur'ân'la tespit edip zamanımıza getirmek istiyorum" dedim. Anlatabildim mi?

ğini. Sonra kendine göre bir şey öğütüyor. Sonra ne yapıyor, Allah'a birtakım sıfatlar isnat ediyor. Allah haydır, kayyumdur, şudur budur. Ondan sonra ne diyor, kader kelimesini ilk defa ortaya atan Ebu Süfyan. Biliyorsunuz Ebu Süfyan'ın attığını. Çünkü Arapların içinden halis Arap olan Ebu Sekafiye diyor ki; Kader yoktur, insan her şeyi yapmakta hürdür. Ve adamı öldürüyorlar.

MUSTAFA ARSLAN: Hatta Hasan ve Hüseyin'i ben öldürmedim Allah öldürdü diyorlar. Değil mi öyle bir şey var.

HÜSEYİN ATAY: O daha sonra. Ama bu ne biliyor musun? Diyor ki her şeyi Allah yapar. Hasan El Eşari diyor. Allah'ın takdiri iledir diyor. Öyle değil mi? Sonra buna ne isim veriyorlar biliyor musunuz? Bu Eşari'nin koymuş olduğu kadere; cebri mutavassıd. Öyle değil mi? Cebri mutavassıd ne demek. Kelimeyi konuşalım, öğrenelim. Mutavassıd ne demek. Ama kitapları okursanız ne demek olduğunu anlarsınız. Ben ifadelerine baktım. Ne demektir biliyor musunuz? Kadere, cebri mutavassıd. Allah insana kudret veriyor. Ama o kudreti insan kullanmıyor, Allah kullanıyor. Cebir budur. Şahane değil mi? İfade çok şahane.

MUSTAFA ARSLAN: İnsanın zekasıyla alay ediyorlar resmen.

HÜSEYİN ATAY: Hayır, kitaplara bakıp anlayayım dedim. Bu ne demektir. İnsana kudret veriyor. Ondan sonra o kudreti Allah kullanıyor. Şimdi ben bunu örnekle-yeyim hayattan: Zengin bir adamın bir işçisi var. Alıyor işçisini. Gidiyor konfeksiyoncuya. Diyor ki, işçisine şu elbise olsun, seçiyor. Ondan sonra soruyor adama: Kaç kuruş bu? Şu kadar. Kölesine parayı veriyor, bu kadar

parayı konfeksiyoncuya ver, diyor. Köle parayı veriyor. Sahibi alıyor kölesini geliyor. Sonra kölesine elbiseyi getir bakalım, diyor. Sonra da ne kadar da berbat elbise aldın, böyle berbat elbise olur mu? Diyor. Hem kendisi alıyor. Hem köleyi cezalandırıyor. İşte cebriyecilik budur. Yanlış mıdır kardeşim. Ama hürriyet nedir? İşçidir adam. Veriyor ona ne ihtiyacın var? Al yüz lira ihtiyacını gör. Alıyor gidiyor ne varsa alıp geliyor. İşte insanın hürriyeti de odur.

MUSTAFA ARSLAN: Geldiği zaman da bunu iyi yaptın bunu kötü yaptın diyebilir o zaman.

HÜSEYİN ATAY: Diyebilir.

MUSTAFA ARSLAN: Evet çok doğru. Peki hocam 'şae' fiili var Kur'ân-ı Kerim'de. Şimdi bu şae fiili ve kader kavramı arasında bir ilişki kurdunuz mu bunu nasıl yorumluyorsunuz, şae fiiline irade anlamı veriyorlar. Zaten bunu da o şekilde yapıyorlar. Bu anlam verilerek değiştirilmesinin o kader inancının yerleştirilmesinde bir rolü var mı sizce böyle mi oluyor, yoksa başka bir gerekçe mi var?

HÜSEYİN ATAY: Ben onun üzerine fazla durmadım doğrusu. Şeyhul İslâm Mustafa Sabri ve onun gibiler, Ebul Hasan Eşari gibi söylüyorlar. Şimdi Kur'ân'ı Kerim'de "kader" kelimelerini kullanıyor, insan diyor şunu şunu yapar diyor. Allah da her şeyi yapar diyor. Şimdi bakınız yanlış mantık kullanıyorlar. Allah her şeyi yapar deyince, bu her şeye insanın yaptığı da girer, diyorlar. Ve o zaman da bu insanın hürriyeti yoktur diyorlar. Anlamazlık, kafaları böyle. Ne kadar ters. Allah her şeyi yapar, ama insana da bir saha veriyor o sahada insana hürriyet veriyor bunu bilmiyorlar. Onun için insan her an aynı hürriyette değil ki. Şimdi siz ben her an aynı hürriyette miyiz, değiliz. Ama bu hürriyet insanın durumuna göre değişiyor. Kısılıyor ya da uzuyor. Bunun farkında değiller. Bu kadar allame oldukları halde Allah her şeyi yapar'a insanın iradesini de koyuyorlar. O Allah efendim, onun için ben dedim ya Allah irade veriyor ondan sonra yine kendisi kullanıyor.

FATİH ORUM: Hocam bu şae ile ilgili mesela şimdi sizin mealinize baktım Ben, Nahl suresi 93. Ayet.

Müsaade ederseniz okuyayım mealini. "Allah dileseydi sizi tek bir millet yapardı. Ama o dileyeni saptırır ve dileyeni doğru yola kor. Andolsun ki yapmakta olduklarınızdan sorgulanacaksınız." Şimdi mesela siz biraz önce dediniz ya bir örnek verdiniz. Efendi ve köle işçisi arasındaki. Mesela burada da Allah dileyeni saptırır dileyeni doğru yola koyar ondan sonra da yaptıklarınızdan sizi sorguya tutacağım diyor.

HÜSEYİN ATAY: diyeceksin ki onlar buna takılıyorlar. Allah kudret verir ama o kudreti de efendim yine kendisi kullanıyor manasını vereceksiniz diyorlar.

FATİH ORUM: Şimdi şuradaki şae fiili "ve lev şa-ellahu le cealküm ümmetev vahidetev ve lakiy yüdüllu mey yeşau ve yehdi mey yeşa ve le tüş'e-lunne amma küntüm ta melun" Şimdi bu bizim Süleymaniye Vakfında Abdulaziz hocayla yapılan çalışmalarda şae fiilinin dileyeni değil, irade anlamını değil de daha farklı bir anlam üzerinde yoğunlaşıldı. Mustafa bey esasında onunla alakalı sordu. Şimdi yani Kur'ân'ın pek çok ayetinde Allah sistemini farklı bir şekilde kursaydı imtihan üzerine yapmasaydı herkes mümin olurdu. Ve herkes doğru yolda olurdu. Ama Allah böyle bir sistem kurmadı, sistemini nasıl kurdu, özgürlük verdi herkes istediğini yapacak ama o hesaba çekecek. Mesela burada "velev şaellahu le cealküm ümmetev vahidetev" Allah sistemini öyle kursaydı yani sizin gibi imtihanla alakalı bir topluluk yaratmasaydı tercihini farklı bir şekilde yapsaydı

Kader demek din yok demektir. Anlatabildim mi? Ne demek insanın hürriyeti yoksa din yoktur. İnsanın kudretinin, insanın özgürlüğünün olmadığını iddia edene göre din yoktur. Lüzumsuzdur

zaten hiç kimse Allah'ın dediğinden çıkamazdı ama "ve lakin yudillu men yeşau" tercihini sapıklık üzerine yapanı; Allah, tamam ben senin tercihinin saygı duyuyorum, ama bunun hesabını soracağım "ve yehdimen yeşa" yine aynı şekilde doğru yolda tercihinin kullanana da tamam ona da saygı duyuyorum ama bunun karşılığını vereceğim. "Ve le tuselune kuntum tamelun" diyor zaten. Yani orada sanki burada şae fiili ve çevirilerde bir sıkıntı var gibi gözüküyor.

HÜSEYİN ATAY: Tabii olabilir. Şae kelimesi, irade kelimesi önemli. Allah irade eder diyor ya. İrade kelimesi

MUSTAFA ARSLAN: Allah zorlayıcı bir sistem kursaydı diye orada bir çeviri yapıyoruz biz. Onu yapmadı, yapsaydı zaten Allah'ın dediğini yapmak zorundaydın onun artık

FARUK ATAY: Oradaki sıkıntı ne biliyor musunuz? Kader kelimesine karşılık olarak takdir diyor. Takdir kelimesi de Arapça. Kader kelimesi de Arapça. Zaten kaderi takdirle açıkladığın zaman bir anlamı yok ki.

MUSTAFA ARSLAN: Biz kadere "kadar" diyoruz "şu mesafeye kadar".

FARUK ATAY: 'Kadar' da Arapça.

MUSTAFA ARSLAN: Anlam bu ama, onu nasıl Türkçeleştiriyoruz o ayrı.

FARUK ATAY: Ama sıkıntı bu noktadan başlıyor. Biz burada ne yapmışız bakın. Ancak o sapmayı dileylene yol verir, doğruyu dileylene yol gösterir. Çeviri o yani

FATİH ORUM: Bu biraz farklı. Bu son yapılan biraz farklı.

FARUK ATAY: Şimdi bu kader meselesini ve diğer kelimeleri biz tartıştık. İlahiyatçılarda esas konu ne biliyor musunuz? Netice de babam ilahiyat okumuş yetmiş senedir aynı dili kullanıyor ve bir şey söylediği zaman ben de onu öyle anlıyorum sanıyor.

HÜSEYİN ATAY: Şimdi müsaade ederseniz oğlum için, bunlar hiç din eğitimi görmediler. Ne imam hatip okumaya gittiler ne ilahiyat fakültesine, işte biz namazı öğrettığımız kadar namazlarını kılıyor. O kadar. Ama kültür olarak bunlardan haberleri olmadığı için her zaman her kelimeye bana itiraz ederler.

FARUK ATAY: Sorgulama meselesi! Buradaki inkâr edilen ne biliyor musunuz kelimeler. Şimdi Shakespeare'i kim çeviriyor? İngilizceyi anlayan Türkçeye çeviriyor. Çok özel bir şey var mı? Ama dili, İngilizceyi bilecek ve oradan alıyorsun yine sanki İngilizceymiş gibi okuyorsun. Fakat bizim ilahiyat çevrelerinin kafalarında oluşmuş bir zihniyet var. Bir inanç var. Ve o inanca göre çeviri yapıyorlar. Yapıldı şimdiye kadar. Fakat biz tabii babamın dediği gibi sorgulayacağız. Çünkü Kur'an'da geçen Arapça bir kelimeye başka bir Arapça kelime ile karşılık buluyorlar. Ben de bu niye böyle diyorum. Bunlar farklı sözcüklerse bizim buna Türkçe bir karşılık bulmamız gerekir, ayrıca bunlarda bir kelime, bir harf bile olsa farklılık olması gerekir. Burada da konu, Allah diliyorsa bunu, benim bir şey yapmama gerek yok. Ama buradaki ayrılık ne? Sapmayı diliyorsan sen sana yol verir diyor. Yani burada Türkçeleştirmenin anlamı bu.

HÜSEYİN ATAY: sana yol verir, manası da engel olmaz.

FARUK ATAY: Ama doğruyu yapıyorsan sana yol gösterir. Bakın burada çok ince bir çizgi var.

MUSTAFA ARSLAN: Bu konuyu siz çok cesurca zamanında söylemişsiniz. Ama bu mealde tam olarak yansımayınca merak ettik açıkçası.

HÜSEYİN ATAY: Ben şunu anlatmak istiyorum. Altı sene önce bizim eski bir talebemiz hanımıyla beraber fakülteye beni ziyarete geldi, konuştuk. Ona siz kadınlar olarak ne yapıyorsunuz, dedim. Oradaki kadınlar haftada bir toplanır, konuşma yaparlar. Hanımı: Ben hep arkadaşlara diyorum ki; her zaman Kur'an'ı okumakla bizim

bilgimiz artmaz. Biz başka kitapları da okuyalım, ondan sonra Kur'ân'ı okursak daha iyi bilgimiz artar, dedi. Ona senin tahsilin nedir dedim. Bana orta okul mezunuyum, dedi. Vallahi ortaokul mezunu olan bu hanımın dediğini bizim hocalarımız bilmez.

FARUK ATAY: Profesörler öyle diyemez.

MUSTAFA ARSLAN: Diyemez evet doğru. Bu im-sak konusunu da soracağım. Bir soru daha var, not aldım. İslâmî ilimler alanını biliyorsunuz, sizin de bu konularla ilgili bir geçmişiniz, yaptıklarınız da var. Mevcut imam hatipler, ilahiyatlar, eğitim sistemi Kur'ân'ın yolunu açıyor mu, yoksa yol kesicilik mi yapıyor. Bunları Türkiye'de ya da dünyada ümmeti Kur'ân'a yöneltebilecek nitelikte buluyor musunuz?

HÜSEYİN ATAY: Dünyayı karıştırmayalım şimdi. Dünya ile aramızda çok fark var. Türkiye'de açmıyor ama dünya bize yardımcı olur. Türkiye'deki eğitimin tamamı sıfır.

MUSTAFA ARSLAN: Dünya dediğiniz yerde, neler daha olumlu ve pozitif.

HÜSEYİN ATAY: Yani müspet ilmi kastediyorum.

FARUK ATAY: Batılılarda yani batı dünyasında.

HÜSEYİN ATAY: Din ilimlerini kastetmiyorum. Dünyada müspet ilimleri. Çünkü müspet ilimleri bilmenin Kur'ân-ı Kerim'i anlamakta çok faydası var.

MUSTAFA ARSLAN: Şunu mu diyorsunuz, Allah resulüne atfedilen bir söz var ya; ilim müminin

yitiğidir. Birileri buluyor keşfediyor. Ama bu aslında çalışsa Müslümanların olması gereken bir şey ya da o insanların belki mümin olması lazım. Ama bunu biz bir şekilde kaybetmişiz. Bu bilgiyle Kur'ân'ı daha iyi anlayabiliriz mi diyorsunuz. Ben öyle anlıyorum ya da kendi kafamda bir tasavvur yaptım.

HÜSEYİN ATAY: Aslında gerçek ilimde insanlar arasında fark yok. Gerçek ilmin tarifinde. Amerika Türkiye farklı değil. Fakat insanlar önceki bilgilerini değiştiriyorlar. Yoksa efendim ben ikisinin arasında fark görmedim. Amerikalı bir öğrenciyi alalım. Kitabını. Herhangi bir meseleyi ona söylediğin zaman o da senin gibi anlıyor. Anlatabildim mi? Sen ona söylediğin zaman sen onun gibi anlıyorsun. Bütün gerçek ilimlerde fark yok. Gerçek ilim yapan akıldır. Aristo'nun akıl hakkında çok güzel bir tarifi var. Ben o sözü taşıyorum, kitaplarımda da vardır.

FARUK ATAY: Şimdi ilim ve bilime bizim kültürde farklı anlam vererek kullanıyoruz. Yani ilahiyatçılar ilim diyor, ilim bilimden farklı diye düşünce var. Halbuki ilim Arapça, Türkçesi bilim.

HÜSEYİN ATAY: İlim ve bilim arasında fark yok.

Şimdi Aristo'yu okuyayım. Aristo diyor ki; "Akıl daima doğruyu söyler, ancak istek ve imgelem doğru da yanlış da olabilir." Aklın bu izahını ne batıda buldum ne bizimkilerde buldum. Bilgi alanında bir filozof vardır, bir de hem filozof hem bilim adamı olan vardır. Eflatun filozoftur. Bilim adamı değil. Ama Aristo hem filozof hem bilim adamıdır. Şimdi akli o şekilde izah etmesi filozof olmasına aittir. Ama şu noktalarda yanılır denmesi bilim adamlığına aittir. Şimdi bizde de vardır, ben diyorum ki Farabi yalnız filozoftur. İbn Sina hem filozof hem bilim adamıdır.

Sonra Kur'ân-ı Kerim din kitabı değil. Zaten dinin ilmi yok. Kur'ân-ı Kerim'de de ilme uyun diyor, öyle değil mi? Kur'ân-ı Kerim'de isra suresinde "ilmin olmadığı şeyin arkasına gitme." İşte din de öyledir. Din nedir? Din tek bir kelime değildir. Din iki kişi arasında müdayeneden gelir. Anlaşma, hesaplaşma manasına gelir. Biri si hesap veren. Din kelimesinin bir manası da deyn dir. Deyn de borç demektir değil mi? Onun için din de aynı

şekilde. Din de yabancıda bir nispettir. İki şey arasında bir nispettir. Ama ilimde nispet yok. Doğrudan doğruya bilgidir.

MUSTAFA ARSLAN: İşte o zaman Rum suresi 30. ayeti oluyor

HÜSEYİN ATAY: İşte onun için Kur'ân'ı Kerim din kelimesini başkalarının dini anlamında kullanıyor. Ama doğrudan da kendisi din değil. Nedir onun adı "inneddine indallahil İslâm" "onun dini İslâm'dır".

MUSTAFA ARSLAN: Son iki sorum var, bunlar biraz siyasi sorular aslında. Biliyorsunuz şimdi dünyada batıda din kavramı veya insanların ciddiye aldıkları inançları iyice zayıflamış durumda. Batı toplumlarında bir miktar ama doğu toplumlarında ise bir kalabalık olarak Müslüman çoğunluğu var. Batı buna karşı birtakım önlemler almaya çalışıyor ve şaşılacak asimetrik taktikler uyguluyor. Kanaatimizce mesela sefilik akımını batı destekliyor. Niye çünkü o sefililerin marjinal yönlerini bir müddet sonra kendi toplumlarına kötüleyici bir ambalaj ile sunuyor. Bu şekilde kendi toplumuna kendi inanç sisteminin medeniyet olarak onlardan daha üstün olduğunu anlatmaya çalışıyor. Bu konularda bir fikriniz var mı ya da bu sefilileri siz nasıl değerlendiriyorsunuz.

HÜSEYİN ATAY: O konuda dediğiniz doğru. Türkiye'de öyle bir şey bilmiyorum, ama batı İslâm'ın yerine sefiliyeye hücum ediyor.

MUSTAFA ARSLAN: Sanki destekliyorlar.

HÜSEYİN ATAY: Destekleyebilir. Şimdi Avrupa'da doktora yapmış kimseler, profesör falan, İslâm'ın yerine sefiliyeye kullanıyor. Yani batı İslâm'ı sefiliyenin yerine koyuyor. Yani sefiliyeyi tenkit ederek, İslâm'ı tenkit etmek istediğini anlatmaya çalışıyor. Tabi o hususta hiç konuşmadık. Sefiliyeye mezhebi diye bir mezhep yok. Tamamen saçma anlatabildim mi? Sonra sefilî kelimesini ben biraz inceledim. Birkaç sene önce İstanbul'da bir sefiliyeye sempozyumu yapılmıştı. Orada da anlatmıştım. Ehli diraye ve ehli rivaye. Şimdi orada benim aşağı yukarı fikirlerimin temelini anlattım. İbn Teymiye sefiliyeyi

Şimdi Avrupa'da doktora yapmış kimseler, profesör falan, İslâm'ın yerine sefiliyeye kullanıyor. Yani batı İslâm'ı sefiliyenin yerine koyuyor. Yani sefiliyeyi tenkit ederek, İslâm'ı tenkit etmek istediğini anlatmaya çalışıyor.

müdafa ediyor. 'S-l-f' kelimesi 'geçti' manasındadır. Kur'ân-ı Kerim'de sekiz yerde kullanılıyor. Yedi yerde Kur'ân sefiliyeye lanet ediyor. Öteki bir yerde de dünya ile ahiret arasında bir mukayese yapıyor.

MUSTAFA ARSLAN: Halef sefil

HÜSEYİN ATAY: Sefil halef anlamında değil. Şimdi 1950 senesinde şunu gördüm: Mezhepsizlik dinsizliğe sebeptir. Yani mezhepsizlik "oraya götürür" denirdi. Bunu gördüğümde ben de "Mezhepçilik dinsizliktir" kanaatine vardım. Hala aynı kanaatteyim. Yani ne biliyor musunuz aziz kardeşlerim. Bu mezhep imamları, hanefileri biraz kaçıracağız, çünkü onlar biraz daha akla dayanıyorlar. O kadar muhalefetleri yok. Şunu da duymuşsunuzdur: İslâm'da hürriyet, hürriyet, hürriyet değil mi? Ne derler? İşte Şam'da bir caminin dört tane mihrabı var, hiç duymadınız mı?

FATİH ORUM: Duyduk, duyduk.

HÜSEYİN ATAY: Sahtekarlıktan başka nedir yani! Ne demektir yani, bir olan Müslümanlığın dört tane imamı ayrı ayrı namaz kılacak. Müslümanlık bunun neresinde aziz kardeş. Nedir biliyor musun? Bu ilk imamlar sahtekarın teki, mezhepçilik başta çekiyor. Birisi bir söz söylüyor bir ayeti kerimeye mana veriyor, başka birisi o ayeti kerimeye illa başka bir mana verecek ki kendisini o mezhepten saymasınlar diye. Mezhepler bunun altından kalkamaz. Filan mezhebin arkasında namaz kılmaz, o onun arkasında kılmaz, o bilmem ne. Neden? O kadar lüzumsuz şeyler ki. Hanefilerde de gördüm. Fi kitabın meknun ... ayetinde mutahharun, ayette geçen mutahhar kelimesine İmamı Azam yani Hanefi mezhebinden bu şehit mertebesinde olan bir

Röportaj

HASAN MUSTAFA ARSLAN

alim ne diyor biliyor musun, burada 'el mutahhar' 'ettahir' manasındadır. Tamamen saçma. Değil mi?

FATİH ORUM: Meleklerden bahsediyor.

HÜSEYİN ATAY: Utanmaz değil mi bu. Yani hanefiler bu kadar methettiğimiz halde onlarda bu mezhepçiler gibi. Niye. 'Et mutahhar' kelimesine hiçbir mezhep doğru mana vermiyor. Kendilerine göre mana veriyor. Mutahhar kelimesi başkası tarafından temizlenmişler demektir. Manası o. Mutahhir olursa kendileri temizleniyor. Mutahhar olunca başkaları tarafından temizlenmiş kimseler, kimdir bunlar melekler, anlatabildim mi? Yani onun için mezhepleri kaldırmak lazım. Türkiye'nin büyük mezhepleri, şimdi ki hükümet diyelim (Ahmet Davutoğlu), şimdikilere laf etmek doğru değil, çünkü hayatta olanlara laf ettin mi cezayı yersin.

MUSTAFA ARSLAN: Orada ilmi siyaset mi lazım diyorsunuz.

HÜSEYİN ATAY: Türkiye'nin mezhepleri... Şimdi bizim arkadaşlardan birisi, bizim fakültede profesör doğuya gitmiş. Doğudaki insanlar "hep hanefi okutuyorsunuz bize, biz şafiiyiz" diye itiraz etmişler. İmam hatiplerindeki tedrisat hep hanefi mezheplerini okutuyor, şafi mezheplerini değil. İtiraz etmişler tabii ben bunu biliyordum ama böyle birisinin itiraz ettiğini ilk defa ondan duydum. Küçük oğlumla beraber Muş'a gittik, orada Edip Yüksel'in ağabeyiyle karşılaştık görüştük. Baktım, ilahiyatta efendim hanefilerin mezhebi oluyor. Onlar ...

FARUK ATAY: İslâm ilimleri

HÜSEYİN ATAY: Onlar medrese kelimesini, medreseyi ihya edecekler. Şimdi medrese demiyorlar da İslâm ilimleri, diyorlar. Ayrımı yapıyorlar. Evet katiiyen efendim, ben bunu doğru bulmuyorum.

FARUK ATAY: Hanefilikle ilgili hani Türklerin çoğunluğu hanefi ancak kader inancında hepsi Eşari. Yani Eşarici kader inancı şu anda hâkim olan durum.

HÜSEYİN ATAY: Maturidiler de eşarî oluyor. Maturididen sonra.

MUSTAFA ARSLAN: İnsanlar kaynaklardan kopmuş. Zanni bir zeminde kayıyorlar.

FARUK ATAY: Kur'an'da çok geçer 'zan' kelimesi. Türkçesi 'sanı'.

HÜSEYİN ATAY: Biz aslında Türkiye'de din dersi yapmalıyız. Tabii Atatürk'ün vazifesi değildi. Daha önce Atatürk önce bu mezhepleri değiştirmek istedi muvaffak olamadı. Ondan sonra ne oldu. Her mezhep hala aynı şekilde birbiriyle didişiyorlar. Kur'an'ı mezhebe çekmenin manası var mı? Size bir tane misal vereyim. Kur'an-ı Kerim'de "kadınlara dokunduğunuz zaman" ayeti kerimesi var. Şafii'ye göre, mulamese kelimesi iki kişinin karşı karşıya gelip birbirine temas etmesi, anlatabildim mi, mulamese'yi lamese'ye çeviriyor. Diyor ki kadına dokunduğun zaman abdestin bozulur. Hiç alakası yok. Bizim talebelerden bir tanesi Şafii ve Kürt, Türk kızıyla evleniyor. Namaza gidecek erkek, iki de bir abdest alıyor falan. Kızın elini tutamıyor. Karısı kızıyor ona niye hanefi olmuyorsun, diye. Onu da hanefi yapıyor. Bu kadar rezalet var, İslâmiyetin başından beri...

MUSTAFA ARSLAN: Benim bacanak ve hanımı da şafii ve hanefi biliyorum yani o mevzuu. Şimdi son olarak da geçmişte ulema, devlet ve siyaset iç içe hareket ediyorlardı. Genelde ulema devleti arkasına alıp fikirlerini bir şekilde yayıyordu veya bazı fikirler böyle yayıldı çoğunlukla veya siyaset ulemaları kullandı. Sizce bugün diyanet,

üniversiteler ve medreselerin durumu geçmişteki gibi midir? Ya da onlar hakikaten bağımsız bir ilim yapıyorlar mı? Yoksa siyaset bu din ilimleri veya dini çıkış noktaları olan kurumlar yine eskisi gibi birbirlerinin taşıyıcılığını mı yapıyorlar?

HÜSEYİN ATAY: Aziz kardeşim eskisi de berbat şimdiki de berbat. Eskilerden siyasiler vardır bir, ikincisi fıkıhçılar vardır. Üçüncüsü hadisçiler vardır. Dördüncüsü kelimciler vardır. Beşincisi tasavvufçular. Onlar üçüncü asırda ortaya çıkmaya başladılar. Ama en kötüsü ulemayı da alt eden siyasilerdir. İmam-ı Azam Ebu Hanefi'yi hapisanede döverek öldürdüler. Kim? Siyasiler. Niçin? Mansur'un, Abbasilerin ikinci sultanı, halife demiyorum, halife demek zaten yasak, Kur'an'da halife yok. Kur'an'da halife! Şimdi onu da anlatayım. Halife yalnız Adem'e dedi. Adem'e de dedi ki, sen bunları idare et. Cenab-ı Hak halifeyi tayin ediyor. Halifeyi yaratmadı. Bazı tercümelerde Cenab-ı Hak Adem'e halife yaratacağım demiş, hayır değil. Caale kelimesi yapmak demek, tayin etmek demek,

FARUK ATAY: 'Atamak' olarak kullanıyoruz.

HÜSEYİN ATAY: Atamak, ben seni halife atayacağım demiş. Ademi halife atamış. Bir de Davut'a dedi. Davut'a Cenab-ı Hak dedi ki; seni halife atayacağım. Başka hiç

halife meselesi yok. Aslında halife arapçada oğula denir. Baba ölünce yerine geçen kimse demektir. Şimdi onun için halife kelimesi tamamen yasak bir kelime. Bunu bu şekilde İslâm'a mal ettiler. Kur'an'ın bununla alakası yok. Kimsenin de halife olma hakkı yok. Tabi son halife bizim Abdulhamit en çok korktuğu kimdi biliyor musun? Medreseye düşmandı.

MUSTAFA ARSLAN: İlim adamlarının yokluğundan şikâyet ettiğini duymuştuk.

HÜSEYİN ATAY: Alimler onun medreseye düşman olduğunu beyan ediyorlar. Abdulhamit birisi çıkıp halife Kureyştendir deyip kendisini halifelikten atma davasında olursa diye korkuyordu. Yani bu düşünce hazır ama onların bu düşüncesi yanlış. Şimdi halife olacaktı halife olamadı, başka bir şey yok.

MUSTAFA ARSLAN: Bir de son olarak şu imsak konusunda siz 70'li yıllarda zaten yaptığınızı söylediniz girişte de 80'lerde de bu gazetelerde falan yayınladı. İmsak konusundaki görüşünüz nedir bunu nasıl anlıyorsunuz? Nasıl anlatıyorsunuz? İfade ederseniz sevinirim.

HÜSEYİN ATAY: aziz kardeşim bütün ayeti kerimeler ve peygamberin uygulaması, peygamberin hadisi ve ayeti kerimeler. Ayeti kerime burada gayet açık. Benim Tanci Bey hocam vardı ya biliyorsunuz Fas'lı. Ona dedim ki güneşin doğuşuna kadar yemek yenir. Sahur. Bana dedi ki ne zaman namaz kılacaksın? Dedim ki arada tertip yoktur. Anlatabildim mi? Ne demek tertip yoktur. Yani evvela yemek sonra namaz diye bir şey yok. Evvela namaz kılarıns ondan sonra yemek yiyebilirsin. Bir şey yok. Hocam sustu. Mesele budur efendim, güneşin doğuşuna kadar yenir. Güneşin doğuşu oldu mu, tamamdır.

MUSTAFA ARSLAN: Hüseyin hocam, bizi kabul ettiğiniz için çok teşekkür ederiz. Sizi geniş geniş tanıdık. Bu söyleşinin, farklı kesimlerin sizi, sizin ağzınızdan tanıyıp değerlendirmesine vesile olmasını dilerim. Çok teşekkür ederiz. Allah sağlıklı uzun ömürler versin.